

Recenzja rozprawy doktorskiej magister Ingi Markiewicz
pt. *Potrzeby i jakość życia pacjentów realizujących izolacyjno-lecznicze środki zabezpieczające*
napisanej na Wydziale Nauk Społecznych Uniwersytetu Gdańskiego pod kierunkiem
prof. dr hab. Beaty Pastwy-Wojciechowskiej

Uzasadnienie ważności podjętego tematu

Rozważając wagę podjętego przez Doktorantkę tematu trudno nie zauważyć, iż jej rozprawa jest nowatorskim studium, wpisującym się w szeroki nurt badań nad zasadami wykonywania izolacyjnych środków leczniczo-zabezpieczających. Autorka podjęła się próby opisu złożonych związków i zależności pomiędzy strukturą i realizacją potrzeb pacjentów detencyjnych, ich jakością życia oraz odczuwanym stresem i agresją.

Analiza literatury przedmiotu oddającej stan aktualnej wiedzy dotyczącej psychologicznych zasad i przesłanek realizowaniaa leczniczych środków zabezpieczających wykazuje, iż dotychczas w naszym kraju koncentrowano na takim właśnie aspekcie wspomnianego zjawiska w bardzo ograniczonym zakresie. Sytuacja przedstawia się zdecydowanie lepiej w innych niż polskie systemach prawnych. Nie brak tam badań nad strukturą potrzeb pacjentów detencyjnych oraz ich jakością życia. Mają one jednak najczęściej charakter fragmentaryczny, ujmujący omawianą problematykę w zdecydowanie węższym zakresie, niż zrobiła to Doktorantka w swoim przedsięwzięciu badawczym. Z uwagi na brak w Polsce (poza jedną publikacją) szerszych i pogłębionych badań nad potrzebami i jakością życia internowanych pacjentów psychiatrycznych oryginalność przedsięwzięcia badawczego jest bardzo wysoka. Warto w tym miejscu dodać, iż badania Doktorantki wychodzą zdecydowanie poza charakter badań replikacyjnych. Jak pisze o tym wielokrotnie Autorka dysertacji, wykonywanie środków leczniczo-zabezpieczających ma ważny bardzo kontekst prawny, który uniemożliwia proste czy też mechaniczne przenoszenie wyników badań z innych systemów prawa karnego do polskich warunków.

W związku z powyższymi uwagami przedsięwzięcie badawcze, które zaplanowała i zrealizowała Pani magister Inga Markiewicz uważam za oryginalne, trafne, a nawet nowatorskie czy też pionierskie. Temat podjęty przez Doktorantkę nie był bowiem dotychczas w szerszym zakresie analizowany w polskiej literaturze naukowej. Jak była już wyżej mowa w światowej literaturze znaleźć można co prawda opracowania i doniesienia dotyczące analizowanego problemu, mają one jednak z zasady charakter badań cząstkowych. Brak natomiast ujęć bardziej całościowych, holistycznych, wieloaspektowych właśnie takich jak te, które zaplanowała i zrealizowała Autorka dysertacji. Zaproponowany przez Nią temat badawczy zasługuje tym samym na akceptację i pozytywną ocenę. Warto w tym miejscu raz jeszcze podkreślić, iż wspomniana powyżej problematyka jest ważna i znacząca zarówno teoretycznie i poznawczo, jak i pod względem aplikacyjnym, praktycznym oraz klinicznym.

Recenzowana praca jest rozprawą dość obszerną, liczy bowiem wraz z załącznikami 255 stron i zgodnie z przyjętymi standardami składa się ze wstępnej teoretycznej części oraz

metodologiczno-empirycznej, a także z bardzo bogatego wykazu literatury (ponad czterysta pozycji), głównie anglojęzycznej. Oceniając pracę pod względem formalnym należy podkreślić, iż redakcja całego jej tekstu jest spójna, staranna, praca napisana jest poprawnym językiem, z dużą dbałością o jasność wywodu. Percepcję tekstu bardzo ułatwia 35 tabel, 27 wykresów oraz 16 rysunków. Są one czytelne i prezentują wysoki poziom edytorski, co pozwala czytelnikowi szybko zorientować się w poruszanych w tekście problemach – zwłaszcza w licznych wynikach opisywanych w badawczej części rozprawy – i uporządkować je.

Podstawy teoretyczne badań

Stanowiąca punkt wyjścia dla sformułowania teoretycznych podstaw przyjętego przez Autorkę modelu badań własnych wstępna, teoretyczna część rozprawy zawiera dwa obszernie rozdziały. Omawiają one kolejno problematykę potrzeb pacjentów oddziałów sądowych (rozdział I) oraz jakości życia pacjentów oddziałów sądowych (rozdział II). I tak w pierwszym z wymienionych rozdziałów omówiono kolejno pojęcie i charakterystykę potrzeb, wybrane koncepcje potrzeb psychicznych, znaczenie i rolę potrzeb w życiu człowieka, depryzację potrzeb w warunkach izolacji społecznej, potrzeby osób z zaburzeniami psychicznymi oraz potrzeby pacjentów sądowo-psychiatrycznych w świetle dotychczasowych badań. W rozdziale drugim Autorka analizuje i opisuje jakość życia traktowaną jako interdyscyplinarny obszar badawczy, jakość życia ujmowaną w wymiarze psychologicznym i jej uwarunkowania, jakość życia z perspektywy medycznej, jakość życia osób z zaburzeniami psychicznymi, a także jakość życia pacjentów sądowo-psychiatrycznych w świetle dotychczasowych badań oraz koncepcję Good Life Model (Model Dobrego Życia) Toniego Warda.

Dobór zagadnień w tej części pracy jest właściwy, przemyślany i uzasadniony merytorycznie. Stanowi przy tym spójną i jasną konstrukcję. Oceniając teoretyczną część pracy, trudno nie dostrzec, iż Doktorantka jest osobą dysponującą dużą wiedzą psychologiczną, psychiatryczną i prawną. W części teoretycznej rozprawy nie brakuje odautorskich komentarzy i przemyśleń świadczących o bardzo dobrej orientacji Doktorantki w literaturze przedmiotu i badanej problematyce. Wnikliwie, lecz zarazem dość syntetycznie i w sposób bardzo uporządkowany Autorka analizuje szeroką interdyscyplinarną perspektywę pracy. Dla polskiego czytelnika szczególnie interesujące będą podrozdziały omawiające potrzeby pacjentów sądowo-psychiatrycznych w świetle najnowszej literatury przedmiotu oraz kwestie dotyczące jakości życia pacjentów sądowych. Podobnie jest z koncepcją Good Life Model (GLM Model Dobrego Życia) Warda. To bardzo ważna problematyka dotycząca psychopatologii sądowej, niemal nieznaną w naszej literaturze.

Stworzony przez Doktorantkę model jest konstruktem złożonym oraz rozbudowanym i wydaje się bardzo dobrze naukowo uzasadniony. Doskonale spełnia też swoją rolę badawczą, stanowi bowiem spójną, całościową i przekonującą podstawę do podjęcia badań własnych, służy też określeniu poszczególnych problemów badawczych, szczegółowych pytań, a także doborowi weryfikujących je metod i procedur, w tym również operacjonalizacji zmiennych.

Ocena projektu badań i poprawności przyjętych metod badawczych

Zaproponowany model badawczy jest konstruktem oryginalnym, nowatorskim i dobrze naukowo uzasadnionym. Należy też podkreślić, iż nie jest on repliką dotychczasowych badań nad potrzebami i jakością życia pacjentów sądowo-psychiatrycznych, lecz ich twórczym i oryginalnym rozwinięciem. Przedstawiona przez Doktorantkę, w kolejnym, trzecim rozdziale dysertacji, metodologia badań własnych standardowo obejmuje przedstawienie problemów i pytań badawczych, opis zmiennych i ich operacjonalizację, strukturę zmiennych, szczegółowy opis narzędzi pomiaru zmiennych, a także informacje dotyczące planu i organizacji badań i – na koniec – opis grup badanych. Warto zauważyć, iż przyjęty przez Autorkę model badawczy jest konstruktem prostym, w wysokim stopniu spójnym i jasnym, dobrze uzasadnionym naukowo i praktycznie, wystarczającym, by można go zastosować w badaniach, które zaplanowała.

Należy też w tym miejscu podkreślić dużą staranność i metodologiczną poprawność Autorki w przedstawianiu poszczególnych etapów i faz postępowania badawczego. Wspomniano już o pionierskim i unikalnym charakterze podjętych badań. Przesądza on o eksploracyjnym charakterze przedsięwzięcia poznawczego.

Przechodząc do kwestii bardziej szczegółowych warto pokreślić, iż sformułowane przez Autorkę cztery problemy badawcze ujęte zostały szeroko a zarazem jasno, a ich kolejność jest przemyślana i uzasadniona badawczo. I tak główne problemy badawcze dotyczyły, po pierwsze, analizy obrazu i uwarunkowań ujawnianych przez pacjentów sądowych potrzeb i stopnia ich zaspokojenia. Drugim problemem było znalezienie odpowiedzi na pytania dotyczące roli spełnienia bądź niespełnienia potrzeb w kształtowaniu zachowań pacjentów oddziałów psychiatrii sądowej. Trzeci odnosił się do określenia znaczenia jakości życia w terapii i resocjalizacji pacjentów detencyjnych. Ostatni, czwarty problem, dotyczył oceny wpływu realizacji potrzeb i jakości życia oraz innych czynników na występowanie zachowań agresywnych wśród pacjentów detencyjnych. Sformułowano też 22 bardziej szczegółowych pytań badawczych stanowiących uszczegółowienie problemów określonych we wszystkich czterech ogólniejszych celach czy problemach badawczych. Pytania zredagowane zostały bardzo starannie i poprawnie, a w sposobie ich formułowania przebija duża świadomość zarówno poznawczych jak i praktycznych aspektów badanych prawidłowości.

Wysoko ocenić należy zastosowaną przez Autorkę operacjonalizację zmiennych a więc metody, narzędzia badawcze, a także wyodrębnienie odpowiednich wskaźników. Na wysoką ocenę zasługuje rysunek nr 13 (str. 107) przedstawiający graficznie złożony i rozbudowany schemat hipotetycznych zależności między zmiennymi, ich strukturę, czasami myloną z modelem badawczym. Metody badawcze zostały dobrane trafnie do przedmiotu badań, bardzo starannie i rzetelnie opisane zostały pod względem merytorycznym i psychometrycznym (tam gdzie było to możliwe). Są to nie tylko standardowe metody testowe, lecz także narzędzia autorskie skonstruowane przez samą Doktorantkę. W sumie użyto 6 narzędzi badawczych. Są to: 1) CANFOR – Camberwell Assessment of Need – Forensic Version; 2) WHODAS 2.0. – WHO Disability Assessment Schedule 2.0; 3) FQL-SV – Forensic Inpatient Quality of Life Questionnaire – Short Version; 4) SS-10 – Perceived Stress Scale; 5) MOAS – Modified Overt Aggression Scale; 6) Autorski kwestionariusz socjodemograficzno-kliniczny. Większość tych narzędzi nie jest w Polsce znana, co może budzić wątpliwości dotyczące ich wartości psychometrycznych w naszych

warunkach. Tam gdzie było to możliwe, Autorka podała ich właściwości psychometryczne. Trzeba też w tym miejscu dodać, iż kryteria i zasady badawcze pozwalają na używanie narzędzi, których adaptacja i standaryzacja nie zostały w pełni zakończone.

Prawidłowy był także dobór grupy badawczej oraz jej liczebność (120 osób). Na szczególnie pozytywną ocenę zasługuje sposób w jaki dobrano pacjentów do trzech grup badawczych, odpowiadających polskiemu modelowi trzech stopni zabezpieczenia pacjentów detencyjnych. To duża grupa badawcza, umożliwiająca zastosowanie bardziej zaawansowanych procedur analiz statystycznych, pozwalających na formułowanie i weryfikowanie pytań kierunkowych, przyczynowo-skutkowych (różne typy regresji i mediacji).

Warto zaznaczyć, iż tak samo poprawnie przeprowadzone zostały przez Autorkę wszystkie procedury opracowania danych i ich statystycznej analizy. Dotyczy to zarówno analiz podstawowych, jak i bardziej zaawansowanych, takich jak analiza regresji i mediacji.

Podsumowując powyższe rozważania jednoznacznie pozytywnie ocenić należy zarówno główny naukowy cel projektu, jego praktyczne znaczenie, sposób i metody jego realizacji oraz proponowane etapy postępowania badawczego. Trudno też mieć zastrzeżenia do proponowanej metodyki badań, zastosowanych metod i narzędzi badawczych oraz sposobów proponowanych analiz i opracowania wyników. Odpowiadają one bowiem aktualnym standardom badawczym w naukach psychologicznych, społecznych i medycznych.

Rezultaty badań – ocena sposobu prezentacji i ich znaczenia

Było już mowa o tym, iż oceniając metodologiczne podstawy i zasady zaplanowania i realizacji tematu badawczego, sposoby i metody podejmowania poszczególnych problemów i kroków badawczych, czy też procedury analizy wyników, należy podkreślić ich rzetelność oraz konsekwencję. Warto zaznaczyć, iż tak samo zastosowane zostały przez Autorkę wszystkie procedury opracowania danych i ich statystycznej analizy. Są one czytelne, konsekwentne i adekwatnie dobrane do charakteru zmiennych, co pozwala odpowiedzieć na wszystkie pytania badawcze i na wykorzystanie wszystkich wyników. Szacunkowe jedynie rachunki sugerują, iż zastosowany model badawczy uwzględnia dużą liczbę zmiennych, co niesie zawsze niebezpieczeństwo utraty kontroli nad uzyskanymi wynikami, zagubienia się w licznych zależnościach, niemożności pełnego wykorzystania obszernego materiału empirycznego. I te trudności udało się Autorce rozprawy przezwyciężyć.

Rezultaty badań własnych Doktorantka przedstawiła w rozdziale 4 zatytułowanym *Wyniki badań własnych* oraz w rozdziale 5 pt. *Omówienie i interpretacja wyników*. Już na wstępie pragnę podkreślić dużą staranność w opracowaniu, prezentacji i omówieniu rezultatów badań. Zgodnie z planem badawczym, sformułowanymi problemami Autorka wyraźnie wyróżnia główne etapy analizy, konsekwentnie odpowiadające problemom badawczym. Dotyczą one, po pierwsze, analizy wyników uzyskanych w całej 120-osobowej grupie badawczej, z drugiej, badań porównawczych, odnoszących się do trzech grup pacjentów detencyjnych, hospitalizowanych w oddziałach psychiatrycznych o różnym poziomie zabezpieczenia.

Nie jest zadaniem recenzenta odtworzyć przedstawianie i omawianie uzyskanych przez badacza prawidłowości. Ocenie podlegają natomiast metodologiczne podstawy i zasady

realizowania tematu badawczego, sposoby i metody weryfikacji problemów badawczych, czy też statystyczne procedury analizy wyników. Ocena wszystkich wspomnianych wyżej zasad postępowania badawczego jest w przypadku recenzowanej rozprawy jednoznacznie pozytywna.

Gdyby jednak pokusić się o wskazanie najciekawszych klinicznie wyników, to warto by skoncentrować się, w moim przekonaniu, na tych, które mają charakter badań predykcyjnych i na podstawie analizy regresji określają potrzeby pacjentów oraz przejawianie przez nich zachowań agresywnych. Podobnie interesujące są efekty przeprowadzonej analizy mediacji pomiędzy stresem, niespełnionym potrzebami i agresją. Obie wspomniane wyżej grupy wyników ilustrują dużą złożoność badanych zjawiska i prawidłowości upoważniają także do formułowania hipotez dotyczących kierunków opisanych zależności.

Dopełnieniem całości rozważań teoretycznych i analiz empirycznych są podrozdziały rozdziału piątego odnoszące się do analizy i spostrzeżeń nieujętych w pytaniach badawczych, a zwłaszcza do znaczenia badań dla nauki i praktyki oraz analiza ograniczeń badań i propozycji dalszych analiz.

Przechodząc do ogólnej oceny omówienia przez Doktorantkę uzyskanych wyników i ich interpretacji należy uznać, iż szczególnie ciekawe są zwłaszcza te rozważania, które odnoszą się do opisu potwierdzonych w badaniach prawidłowości na tle aktualnego stanu wiedzy psychologicznej, psychiatrycznej i prawniczej. Omawiany rozdział rozprawy stanowi próbkę wnikliwości badawczej Doktorantki, jej kompetencji naukowych i klinicznych, umiejętności analitycznych, jej wiedzy, swobody w ocenianiu i rozumieniu problemów związanych z realizowanym tematem. W świetle zawartych w rozdziale treści Autorka jawi się nie tylko jako rzetelny i dokładny, wręcz perfekcyjny badacz, lecz także jako doskonały, doświadczony klinicysta i naukowiec umiejący dokonywać uogólnień czy syntez oraz dostrzegać szerszy, niejednokrotnie interdyscyplinarny kontekst swoich poczynąń badawczych. Warto w tym miejscu podkreślić, iż realizacji tematu badawczego podjęła się osoba o wykształceniu psychologicznym i prawniczym, wieloletni pracownik jedynej w Polsce Kliniki Psychiatrii Sądowej (Instytutu Psychiatrii i Neurologii w Warszawie), badaczka o wielostronnym wykształceniu i doświadczeniu praktycznym. Te szczególne kompetencje Autorki rozprawy znajdujemy we wszystkich jej częściach, a jej komentarze i uwagi świadczą o wyjątkowej wiedzy zarówno teoretycznej, jak i praktycznej.

We wspomnianych rozdziałach Autorka jasno, wnikliwie, ostrożnie, a zarazem syntetycznie interpretuje uzyskane prawidłowości, wyjaśnia pozorne sprzeczności pomiędzy poszczególnymi wynikami, umiejętnie odnosi je do danych zawartych w literaturze przedmiotu. Percepcję tekstu ułatwia także wyraźne wyeksponowanie tych wyników i prawidłowości, które mają charakter pierwszoplanowy. Rozważania i uwagi Doktorantki są wyważone, dojrzałe, dobrze osadzone w literaturze, potwierdzają także wieloaspektową złożoność badanego zjawiska, rekomendują też dalsze kierunki badań i analizują przydatność uzyskanych wyników w oddziaływaniach terapeutycznych.

Gdyby na chwilę wystąpić w roli recenzenta poszukującego w pracy drobnych niedociągnięć czy też interpretacyjnych nieścisłości, to można by na przykład wskazać na nie najszcześniejsze użycie w tytule rozprawy słowa „realizujących” odnoszące się do uczestnictwa pacjentów detencyjnych w wykonywaniu izolacyjnych środków leczniczo-zabezpieczających. To słowo

zakłada możliwość pewnego wyboru przez pacjentów udziału bądź nie w wykonywaniu wspomnianych środków, wyboru tego oni jednak nie mają. Zdecydowanie bardziej adekwatne byłoby użycie słowa „objętych” bądź „podlegających”. Co ciekawe angielski tytuł rozprawy uwzględnia sformułowane wyżej uwagi. Nie całkiem zgodny ze stanem wiedzy jest podpis pod wykresem 3 na str. 117. Zaburzenia osobowości i upośledzenia umysłowe nie mają bowiem charakteru choroby psychicznej. Powyższe uwagi jednak nie mają żadnego wpływu na ogólną ocenę wartości i pracy.

Powracając do spraw zasadniczych, a więc bardziej ogólnej oceny wartości tej części pracy, pragnę raz jeszcze podkreślić, iż dyskusja uzyskanych wyników i ich interpretacja, jest nie tylko szeroka i wielowątkowa, lecz przeprowadzona została bardzo starannie i kompetentnie. Jest ona właściwie uporządkowana i dobrze ustrukturowana, co stanowi dodatkowo doskonałą ilustrację bardzo wysokich kompetencji badawczych Autorki pracy, jej wiedzy, swobody w ocenianiu i rozumieniu problemów związanych z realizowanym tematem badawczym, a także niewątpliwej erudycji.

Podsumowanie

Przedstawiona rozprawa doktorska stanowi rzetelne, holistyczne i nowatorskie studium dotyczące szeroko ujmowanych relacji pomiędzy potrzebami a jakością życia u pacjentów objętych izolacyjno-leczniczymi środkami zabezpieczającymi. W teoretycznej części pracy Doktorantka wykazała się bardzo dobrą znajomością współczesnej literatury przedmiotu, co pozwoliło Jej na jasne sformułowanie problemu pracy oraz przekonywające uzasadnienie teoretyczne złożonego i zarazem trudnego projektu badań własnych. Doskonale poradziła sobie także z interdyscyplinarnym charakterem swojego przedsięwzięcia badawczego, twórczo integrując i komplementarnie ujmując teoretyczne podejścia różnych nauk. Temat badawczy wymagał bowiem doskonałej orientacji w problemach psychiatrii i psychologii klinicznej, a także wiedzy prawniczej. Praca zrealizowana została przy tym z zachowaniem najwyższych standardów metodologicznych, zarówno jeśli chodzi o jakość wybranego celu, sposób jego realizacji, stopień, w jakim udało się go zrealizować, jak i wagę uzyskanych wyników.

Reasumując chcę stwierdzić, iż praca mgr **Ingi Markiewicz pt. *Potrzeby i jakość życia pacjentów realizujących izolacyjno-lecznicze środki zabezpieczające*** jest przedsięwzięciem badawczym, zasługującym na zdecydowanie pozytywną, bardzo wysoką ocenę. Jednoznacznie wykazuje bowiem, iż Autorka ujawnia ogólną wiedzę teoretyczną w wybranej dyscyplinie naukowej, a także umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej. Praca stanowi istotny wkład w konceptualizację roli psychologicznych mechanizmów w trakcie wykonywania izolacyjnych środków leczniczo-zabezpieczających – leczenia farmakologicznego, psychoterapii, psychoedukacji i resocjalizacji. Jest także przykładem korzyści, jakie może uzyskać badacz łącząc i komplementarnie traktując perspektywy różnych gałęzi wiedzy w rozwiązywaniu tych problemów, które odnoszą się do zjawiska naruszania porządku prawnego przez sprawców ujawniających poważne zaburzenia psychiczne. Wykazuje również, iż opisane w rozprawie mechanizmy i zależności mają istotną wagę aplikacyjną, pozwalają bowiem na bardziej indywidualne podejście do planowanych wobec konkretnych sprawców oddziaływań leczniczych, zarówno medycznych,

psychoterapeutycznych jak i rehabilitacyjnych. Pozwalają także na pogłębienie, poszerzenie i zobiektywizowanie kryteriów i zasad opiniowania o poczytalności i zasadności stosowania środków leczniczo-zabezpieczających. Uwzględniając potencjalne korzyści dla polskiego systemu prawa karnego z badań Autorki dysertacji trudno nie podkreślić, iż stanowią one istotne przesłanki do tego, aby prawnokarna reakcja naszego systemu prawnego na czyny zabronione popełnione przez niepoczytalnych sprawców stała się bardziej spójnym, całościowym modelem czy systemem, opierającym się na naukowych, empirycznych podstawach.

Z całym przekonaniem stwierdzam, że recenzowana praca stanowi „oryginalne rozwiązanie problemu naukowego” i spełnia wymogi stawiane rozprawom doktorskim. Wnoszę więc dopuszczenie Pani mgr Ingi Markiewicz do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Z uwagi na to, że praca ma charakter zarówno nowatorski, jak i interdyscyplinarny, została **przygotowana w sposób wyjątkowo staranny i rzetelny, odpowiadający najwyższym standardom badawczym w psychologii, a uzyskane rezultaty są wartościowe nie tylko poznawczo lecz i aplikacyjnie, wnoszą o przyznanie Autorce dysertacji wyróżnienia.** Szersze uzasadnienie wyróżnienia zawarte jest w dołączonym do recenzji wniosku.

Prof. dr hab. Józef K. Gierowski